I. N. LUNGULESCU

MIHAIL EMINESCU

OMUL, POETUL, FILOSOFUL

Ideal pierdut în noaptea unei lumi
ce nu mai este......

TIMIŞOARA, 1934
Tipografia Românească Institut de Arte Grafice

DE ACELAŞ AUTOR:

Dreptul forţei şi forţa dreptului; R.-Vâlcea, 1921

O nouă concepţie despre lume; R.-Vâlcea, 1929

De pe culmile gândirii spre zarea Absolutului; R.-Vâlcea 1930.

Şcoala Alexandrină în lumina operelor lui Panten, Clement şi Origen; R.-Vâlcea, 1930.

Energia spirituală; R.-Vâlcea, 1931.

N. Iorga — (Conferinţă); R.-Vâlcea 1931.

Problema sufletului în cultura contimporană; Sibiu, 1934.

Evoluţia dreptului şi exegeza legii; Timişoara 1934.

I. N. LUNGULEȘCU

MIHAIL EMINESCU

OMUL, POETUL, FILOSOFUL

Ideal pierdut în noaptea unei lumi
ce nu mai este......

1 9 3 4
T'pografia Românească Inst. de Arte Grafice Timișoara

Scumpei mele soţii

Viorica

întru nemărginită dragoste

Mihail Eminescu
Omul, poetul, filosoful.[1]

Iar deasupra tuturora va vorbi vre-un mititel;
Nu slăvindu-te pe tine, lustruindu-se pe el.
Scris. I.

Iată versurile, pline de amărăciune şi pline de adevăr, care-mi răsună cu putere în urechi acuma, când îndrăsnesc să mă apropii de acel ce a fost nefericitul dar marele poet-filosof al neamului, Mihail Eminescu. Căci eu măsor distanţa ce rămâne între cel ce vorbeşte şi acela despre care se vorbeşte şi-mi dau seama cât de slab îmi e cuvântul şi cât de săracă îmi este vorba pentru a zugrăvì, în linii adevărate şi în linii sugestive, icoana integrală a poetului. Ci frică mare mă cuprinde şi tulbure mi se face mintea când gândurile mi se îndreaptă către el, spre a-i povestì viaţa, spre a-i descrie suferinţa, spre a-i analizà opera şi spre a-i trâmbiţà gloria. Pentrucă neînsemnata mea fiinţă îşi simte, în această privinţă, din

[1]) Conferinţă.

belşug insuficienţa şi-şi cunoaşte îndeajuns slăbiciunea, şi n'ar vrea ca la urmă să suporte ironica mustrare a cântăreţului, care cu glas profetic, cunoscând oamenii şi cunoscând împrejurările, a trebuit să scrie:

Iar deasupra tuturora va vorbi vre-un mititel;
Nu slăvindu-te pe tine, lustruindu-se pe el.

* * *

Se născu în Botoşani. Anul dela Christos 1850 fu cel dintâiu care i-a mângăiat fruntea. Părinţii, Gheorghe şi Raluca Eminovici, aveau zece copii, iar Mihai erà al şaselea în vârstă.

Viaţa şi-a desfăşurat-o toată, în această epocă a copilăriei, în satul Ipoteşti. Fire curioasă şi temperament ciudat, copilul, ce aveà să primească mai târziu scânteia genialităţii poetice, încă din primii ani ai tinereţii se distingeà cu totul de felul de viaţă al celorlalţi fraţi ai săi. Căci ceasuri întregi, şi zile întregi şi nopţi întregi, cutreerà, ca un extatic admirator al naturii şi ca un melancolic visător, şi codrii deşi şi poenile minunate ale Ipoteştilor, fără să se mai gândească, şi la el — întru nevoile lui — şi la părinţi, întru îngrijorările lor. Se înfundà cu totdinadinsul, el Mihai, ce n'aveà încă anii şcoalei primare, se înfundà în pădure, hoinăreà prin codrii ei, colindà luncile şi sorbià din frumuseţile naturii ce i se desfăşurau înainte, uitând şi de masă şi de casă, unde îl vedeai întorcându-se abià, hăt târziu, în asfinţit de soare sau în răsărit de lună, sdrobit de oboseală,

flămând, cu ghetele prăfuite şi hainele rupte. Atât de puţin ţineà el încă de atunci la banalele trebuinţe ale acestui mizer pumn de ţărînă, care se numeşte trupul şi atât de mult se gândeà el la nevoile estetice ale acestui divin element al fiinţii, care se chiamă sufletul nostru!

Şi de sigur, farmecul firii trebuie să-l fi impresionat adânc pe copil, pentruca poetul de mai târziu, aşà de plastic şi aşà de sugestiv, să scrie:

De treci codri de aramă, de departe vezi albind
Ş'auzi mândra glăsuire a pădurii de argint.
Acolo, lângă isvoară, iarba pare de omăt,
Flori albastre tremur-ude în văzduhul tămâiet;
Pare-că şi trunchii veşnici poartă suflete sub coajă
Ce suspină printre ramuri cu a glasului lor vrajă.
Iar prin mândrul întuneric al pădurii de argint,
Vezi izvoare sdrumicate peste pietre licurind.

(Călin.)

Acasă nu prea o duceà bine cu ai săi. Independenţa sa înăscută şi lipsa de acomodare cu prescripţiile unui copil cuminte făceau pe tatăl să-l considere cel mai rău dintre copii. De aceea, nu arareori trupul delicat al lui Mihai a trebuit să suporte, în forme destul de concrete, aspra severitate părintească. Copilul însă continuà să privească seninul cerului albastru cum se răsfrânge în undele limpezi ale lacului şi continuà să se gândească tot mai mult la frumuseţile naturii, care cu un moment mai înainte îi încântase sufletul.

Şi totuşi. Acel ce aveà să devină cununa nepieritoare a literaturii noastre, încă din fragedă vârstă şi-a descoperit forţa de intuiţie superioară, caracteristica firilor excepţionale. Căci Eminescu, până a nu împlinì primăverile şapte, posedà, ca o adevărată minune a secolului, presentimentul clar, — şi al evenimentelor viitoare ce aveau să se petreacă şi al faptelar ce n'au căpătat realitate încă.

Astfel, un biograf al lui ne povesteşte că într'o vară, pe când tatăl poetului îşi treerà grâul şi-şi făcuse stogurile pe malul pârâului din apropiere, Eminescu — copil mai mic de şapte ani — s'a grabit să spună părintelui că rău a făcut de şi-a aşezat grâul acolo, fiindcă peste o zi sau două are să vină o ploaie aşà de grozavă că apele pârâului umflându-se, grâul tot va fi luat de puhoiu. Două zile au trecut şi prevestirea copilului s'a împlinit întocmai.

Oamenii îl considerau năzdrăvan. Şi pe bună dreptate. Om excepţional, ochii lui vedeau mai mult, mai adânc, mai departe, aşà că înaintea lor tainele se descoperiau iar misterele căpătau înţelesuri şi lumină. Căci geniul, prin esenţă, vizionar este: Străpunge realitatea, — fie cât de conzistentă, apropie viitorul ca să-i sondeze tainele, pătrunde adâncurile ca să le sesizeze fiinţa şi scoate la lumină tot ceeace pluteşte în întunerec şi în umbră

Eminescu, stingher între fraţii lui, deosebit cu totul de ei şi prin idealuri şi prin temperament, n'a prea cunoscut afecţiunea, nici pe cea părintească nici pe cea frăţească. Viaţa familiară, ast-

fel cum se înţeleageà atunci, nu-l atrăgeà şi nu-l influenţà. O singură excepţie însă: dragostea de mamă se înfiripase adânc în sufletul lui şi oridecâteori icoana mamei îi reveniă în minte, o dulce duioşie şi o puternică tristeţe îi cuprindeà fiinţa.

Din aceste sfinte sentimente, din această dragoste caldă faţă de aceea ce-i dăduse viaţă şi care, după moarte, fu îngropată lângă Bisericuţa din Ipoteşti la umbra vechilor salcâmi ce-i împodobesc şi-acum mormântul, din această nemărginită dragostea de mamă a putut smulge el versuri de frumuseţea şi de simţirea celor cuprinse în dezolanta şi trista lui chemare:

O mamă, dulce mamă, din negură de vremi
Pe freamătul de frunze la tine tu mă chemi;
Deasupra criptei negre a sfântului mormânt
Se scutură salcâmii de toamnă şi de vânt,
Se bat încet din ramuri, îngână glasul tău...
Mereu se vor tot bate, tu vei dormì mereu.

Cu vârsta de opt ani, Eminescu vine în Cernăuţi, unde îl aduce tatăl său şi unde se mai găsiau încă doi fraţi de ai lui la şcoală. Intră deadreptul în clasa treia primară, prin cunoştinţele sale şcolare ce le căpătase acasă la părinţi. Termină şcoala primară şi urmează gimnaziul clasele I şi a II-a. Nu erà printre elevii de frunte. Iubià cu tot focul inimii sale studiile istorice, — în special istoria naţională, şi studiile filosofice, şi îi displăceà complect studiul arid al matematicilor şi al limbilor noastre.

In gimnaziu, pentru colegii lui, erà un adevărat tezaur atunci când, cu vocea lui blândă, caldă, dulce şi patetică, povesteà episoade din istoria neamului. De altfel, citise mult în cărţile româneşti vechi pe care le găsise la tatăl său acasă. De aci admirabila formă de expunere în toate povestirile lui şi tot de aci minunata haină a cuvântului, de o clasică strălucire, în care şi-a îmbrăcat el gândurile şi şi-a cântat idealurile.

La gimnaziu, profesorul de limba română — Aron Pumnul — îl entuziasmă în special. Şi pe bună dreptate. Căci acel ce aveà să dea mai apoi formă desăvârşită şi dumnezeească armonie graiului românesc prin neperitoarele lui versuri, — nu puteà să stea „nepăsător şi rece" faţă de cel dintâiu dascăl ce l-a învăţat să iubească, şi limba românească şi frumuseţile ei. De aceea, la moartea profesorului, muza i-a inspirat poetului, la vârsta mai mică de 16 ani, cea dintâiu poezie:

Imbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină,
Cu cipru verde'ncinge antică fruntea ta;
C'acuma de'n pleiada-ţi auroasă şi senină
Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,
Se stinse o dalbă stea!

. . . .

(La moartea lui Aron Pumnul)

Viaţa gimnazială din Cernăuţi însă nu l-a mulţumit. Şi astfel, deodată, ne pomenim că din cataloagele acestei şcoale Eminescu dispare. Dejà firea sa inacomodantă şi iregulară l-a făcut, încă

de pe când urmà cursurile şcoalei primare din acelaş oraş, să părăsească subit şcoala şi să se întoarcă pe jos, — gândiţi-vă, 120 km. distanţă, — acasă la Ipoteşti, în Botoşani. Tatăl, evident, întrebuinţând argumente mai mult sau mai puţin pedagogice, l-a readus în Cernăuţi de unde fugise.

După terminarea celei de a doua clase gimnaziale deci, cursul său didactic se întrerupe. Intunerec nepătruns apasă de acum asupra educaţiei sale şcolare. Sigur se ştie doar atât, că a treia clasă secundară a luat-o la Sibiu, iar a IV şi a V-a în particular, probabil. Şi iarăşi, sigur este, că nu şi-a terminat cursurile liceale.

Ce impresie i-a lăsat lui şcoala şi ce gânduri frământau mintea poietului în timpul frequentării ei, ne-o spune el însuşi, cu accente de ascuţită ironie la adresa înţelepciunii searbede şi reci a dascălilor, ce-l tot cicăleau cu matematicile şi limbile moarte, pe el, cu sufletul vibrând la tot ce e căldură, farmec, frumuseţe, poezie:

Vai! tot mai gândeşti la anii, când visam în [*académii,*
Ascultând pe vechii dascăli cârpocind la haina [*vremii,*
Ale clipelor cadavre din volume stând s'adune
Şi'n a lucrurilor peteci căutând înţelepciune?
Cu murmurele lor blânde, un isvor de horum- [harum,
Câştigând cu clipoceală nervum rerum [gerendarum,

Cu evlavie adâncă ne'nvârtiau al minții scripet,
Legănând când o planetă, când pe-un rege din
[Egipet.

Par'că-l văd pe astronomul cu al negurii repaos,
Cum ușor ca din cutie, scoate lumile din haos
Și cum neagra veșnicie ne-o întinde și ne'nvață
Că epocele se'nșiră ca mărgelele pe ață.
Atunci lumea'n căpățină se'nvârteà ca o morișcă
De simțiam, ca Galilei, că comèdia se mișcă.
Amețit de limbe moarte, de planeți, de colbul
[școlii,
Confundam pe bietul dascăl cu un craiu mâncat
[de molii
Și privind păienginișul din tavan de pe pilastri,
Ascultam pe craiul Ramses și visam la ochi
[albaștri . . .
Și pe margini de caiete scriam versuri dulci, de
[pildă
Către vre-o trandafirie și sălbatică Clotildă.
Imi plutià pe dinainte cu al timpului amestic
Ba un soare, ba un rege, ba alt animal domestic.
Scârțiirea din condee dădeà farmec astei liniști,
Vedeam valuri verzi de grâne, undoiarea unei
[liniști
Capul greu cădeà pe bancă, păreau toate 'n
[infinit;
Când sunà, știam că Ramses trebuià să fi murit.
(Scrisoarea a doua).

Ci cu anul 1865 mergând pânăla 1869, viaţa lui Eminescu se scurge într'o negură de necunoştinţă ce nu s'a putut prea bine şi cu preciziune ilumină. Se cunosc însă câtevà evenimente, care pot să ne dea o icoană mai fidelă asupra firii poetului nostru.

Hoinărind ca un trubadur, de colo pânăcolo, prin toate ţinuturile româneşti ca să-şi cunoască întru întregime neamul şi să-i descopere pretutindeni virtuţile lui specifice şi culegând ca o albină sârguitoare mierea învăţăturii din lume şi din cărţi, îl găsim, — când la Braşov, cu trupa lui Tardini, admirând splendorile Ardealului românesc de pe înălţimile Tâmpei, când la Blaj, cetate de luptă, de rezistenţă şi de cultură a naţiei române asuprite, împins aci precum ne-o spune el însuşi „de dorul fierbiente de a puteà să vadă locul de unde a răsărit soarele Românismului", — descălecând astfel pe jos, prin cheile Bicazului poate, din Moldova, pe malurile Mureşului, în inima Ardealului, când la Sibiu pe urmele marelui Şaguna, când în mănosul Banat cu trupa lui Pascali, la Lugoj, Oraviţa şi Timişoara, când — sfâşiitoare tragedie — grăjdar la hotel şi hamal în portul Giurgiu, când iarăşi, sufleur la Teatrul Naţional din Capitala ţării.

O! e aşà de impresionantă povestea acestor întâmplări! Căci iată cum ni se prezintă poietul în decursul acestui timp — la Sibiu, la Giurgiu, la Bucureşti — după mărturia celor ce l-au întâlnit l-au văzut, cu admiraţie l-au apreciat şi cu sinceritate l-au compătimit.

„Un fior rece mă cuprinse — spune N. Den-

suşianu despre impresia ce i-a făcut-o Eminescu în 1865 la Sibiu — un fior pentru primul moment inexplicabil, când am văzut pe acest tânăr scriitor îmbrăcat într'un costum cu totul singular. O spun, nu în dezonoarea acestui om ci pentru cunoaşterea crudei sale sorţi, că în adevăratul înţeles al cuvântului curgeau sdrenţele de pe el. Abià se mai vedeà pe la gât un mic rest de cămaşă neagră, iar pieptul de sus şi până jos erà gol şi cu mare necaz cercà bietul om să-şi acopere pielea cu o jachetă ruptă în toate părţile, sdrenţuită dela mâneci pânăla coate şi cu nişte simpli pantaloni sdrenţuiţi din sus şi sdrenţuiţi din jos"...

La Giurgiu e găsit de actorul Găvănescu ca hamal în port. Aci Eminescu „sta cu răzătoarea în mână şi rădeà baniţele pline. In picioare aveà numai nişte pantaloni de dril albaştri, iar pe corp un sacou scurt de materie ordinară. Nici cămaşă, nici ciorapi, nimic".

In sfârşit, Caragiale[1]) ne povesteşte un alt episod din această viaţă de trubadur a poetului:

„Sunt peste douăzeci de ani de atunci.

„Locuiam într'o casă unde trăsese în gazdă un actor, vara director în provincie. Stagiunea migrării actorilor se sfârşise: erà toamnă şi aceste paseri călătoare se întoarceau pe la cuiburile lor.

„Văzându-mă că citeam într'una, actorul îmi zice cu un fel de mândrie:

— „Iţi place să te ocupi cu literatura. Am şi eu un băiat în trupă care citeşte mult, este foarte învăţat, ştie nemţeşte şi are mare talent: face poe-

[1]) In Nirvana.

zii; ne-a făcut câtevà cuplete minunate. Eu cred că ţi-ar face plăcere să-l cunoşti.

„Şi-mi povesti cum găsise într'un hotel din Giurgiu pe acel băiat — care slujià în curte şi la grajd — culcat în fân şi citind în gura mare pe Schiller.

„In ieslele grajdului, la o parte, erà un geamantan — biblioteca băiatului — plin cu cărţi nemţeşti.

„Băiatul erà foarte blând, de treabă, nu aveà nici-un viţiu. Erà strein, ziceà el, dar nu voià să spună de unde. Se vedeà bine a fi copil de oameni, ajuns aci din cine ştie ce împrejurare.

„Actorul îi propusese să-l ia sufleur cu şapte galbeni pe lună şi băiatul primi cu bucurie. Işi luase biblioteca şi acum se aflà la Bucureşti".

„Seara aceea trebuià să vie Eminescu la directorul lui.

„Astfel puteam să-l văl.

„Tânărul sosi. Erà o frumuseţe.

„O figură clasică încadrată de nişte plete mari şi negre, o frunte înaltă şi senină, nişte ochi mari.

„La aceste ferestre ale sufletului se vedeà că cinevà e înăuntru. Un zâmbet blând şi adânc melancolic.

„Aveà aierului unui sfânt tânăr coborît dintr'o veche icoană, un copil predestinat durerii, pe chipul căruia se vedeà scrisul unor chinuri viitoare.

— Mă recomand Mihail Eminescu...

„Aşà l-am cunoscut eu".

Copil fără de prieteni şi fără de noroc, geniu măreţ al naţiei mele, te văd par'că şi azi cu inima

sângerată de durere, te văd în straie rupte, cu figura blândă şi dulce, cu părul tău bogat şi ochii tăi mari, te văd în port cu răzătoarea 'n mână, cântărind cerealele stăpăniior cu avere mare dar cu suflet mic, te văd în grajd culcat pe fân ca un alt Christ al vremurilor noastre, te văd acolo în oraşul dela Dunăre, zdrenţuit, flămând şi palid, alături de geamantanul nedespărţitelor tale cărţi, te văd citind în gura mare pe celălalt poet al durerii, pe nemuritorul Schiller, te văd pitit în cuşca de sufleur a teatrului, pe tine visător cu negre plete frământat de doruri multe, — spre a inspirà cuvânt actorilor şi spre a-ţi sprijinì cu hrană carnea, te văd transfigurat de iubirea ce ţi-a cuprins sufletul tău de tânăr cu optsprezece primăveri pentru frumoasa între frumoasele făpturii — artista Eufrosina Popescu, — şi ea tânără caşì tine, şi ea simţitoare caşì tine, şi ea iubitoare caşì tine, dar nu pentru tine...

Ţi-aud versul tău de admiraţie pentru divina frumuseţe a artistei adorate:

Ah, ca visul ce se îmbină
Palid, lin, încetişor,
Cu o rază de lumină
Ce-arde geana ochilor.
Tu cântare întrupată!
De-al aplauzelor flor
Dispărând divinizată
Răpişi sufletu-mi în dor.

(La o artistă).

Şi-ţi înţeleg durerea de a nu-ţi răspunde ea suspinelor inimii tale:

Eu singur n'am cui spune cumplita mea durere,
Eu singur n'am cui spune nebunul meu amor;
Căci mie mi-a dat soartea amară mângâiere
[O piatră să ador.

(Amorul unei marmure).

Din perioada aceasta turbure şi nelămurită a vieţii sale datează cele dintâiu producţiuni literare ale poetului, publicate în revista „Familia" a lui Iosif Vulcan, din Oradea-Mare. Tot Vulcan fu acela care îi schimbă numele din Eminovici în Eminescu, schimbare pe care poetul apoi a adoptat-o pentru totdeauna.

In toamna anului 1869 Eminescu e la Viena, student, unde se împrieteneşte cu Slavici. Timpul acesta de studii 1869—1874 e foarte pe larg descris de nuvelistul nostru în „Amintirile" sale. Aci îl găsim în Capitala Austriei spre a urmà cursurile universitare, aci la Iaşii Moldovei, aci la Putna în Bucovina, închinându-se, alături de miile de pelerini veniţi din toate unghiurile ţării la serbarea a 400 de ani dela zidirea istoricii Mănăstiri, închinându-se cu sfântă evlavie la mormântul lui Ştefan cel Mare, aci în sfârşit la Berlin. E perioada în care poetul se adânceşte mai mult în filosofia Kantiană, Schopenhauriană şi budistă.

In camera sa din Viena locuià cu alţi doi colegi, iar orele lui de studii erau mai mult noaptea decât ziua. Când colegii lui veniau, târziu, seara, din oraş acasă, odaia lor erà un infern înăbuşitor.

Eminescu de abià se mai vedeà în fumul de tutun cutrupitor de sub abatjourul lămpii, galben, palid şi dus pe ceea lume. Băeţii trebuiau deci să alerge întâiu la fereastră ca să o deschidă. Aşà de puţin îi păsà lui de fiinţa-i trupească, de grijile lui pământeşti, de nevoile lui fizice.

De aici, din Viena, trimite el „Convorbirilor literare" poezia „Venere şi Madonă", care începeà cu resonantele versuri:

Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este,
Lume ce gândeà în basme şi vorbià în poezii,
O! te văd, te-aud, te cuget, tânără şi dulce veste
Dintr'un cer cu alte stele, cu alte raiuri, cu alţi zei.

Venere, marmură caldă, ochiu de piatră ce scântee,
Braţ molatic ca gândirea unui împărat poet,
Tu ai fost divinizarea frumuseţei de femeie,
A femeei, ce şi astăzi tot frumoasă o revăd

. . . .

şi care a impresionat adânc pe membrii „Junimii", Titu Maiorescu distingând numai decât dintrânsa geniul poetic al autorului. Tot aci îşi aminteşte Eminescu, încă odată şi cu multă melancolie, de artista pentru care o atât de fierbinte iubire i se născuse în suflet. Căci plimbându-se la braţ cu colegul Ştefaneli, într'o noapte înstelată, pe străzile Vienii, — voios, dispus şi plin de tinerească exuberanţă, deodată se opreşte, tristeţe adâncă îl cuprinde, şi îndurerat exclamă: O! Eufrosina, Eufrosina!

„Cunoscând — zice Stefanelli — slăbiciunea lui Eminescu pentru figurile mitologice, credeam că vorbeşte de una din cele trei graţii şi-l întrebai prin ce asociaţiune de idei ajunse la această exclamaţie cu resonanţe mitologice?

— „Vezi că n'a fost figură mitologică Eufrosina mea, răspunse Eminescu, ci chip avea...

Ştefaneli îl întreabă dacă nu cumvà e vorba de copila artistă din trupa lui Pascali, unde poetul fusese sufleur, artistă plină de frumuseţe şi plină de fermecătoare atracţii?

— „Da, răspunsese el oftând, erà foarte frumuşel acest drăcuşor împeliţat. Am fost amorezat cuc de dânsa şi n'o pot uità. I-am făcut şi poezii".

Se pare — de altfel — că ultimele versuri din poezia sa „La steaua..." sunt făcute înadins ca să-şi exprime amorul nestins din sufletu-i pentru o fiinţă ce de mult se cufundase în noaptea vremurilor trecute:

Tot astfel când al nostru dor
Perì în noapte-adâncă,
Lumina stinsului amor
Ne urmăreşte încă.

De sigur, mai pe urmă, poetul îşi trimiteà vibraţiile sentimentale şi către alte inimi. Şi e interesant de amintit muza aceea care, locuind atunci cam pe unde azi este clădirea Academiei de Inalte studii comerciale, într'o casă înconjurată, până în spre strada Cometa, de plopi înalţi şi fără soţi, pe lângă care continuu treceà Eminescu în fapt

de seară, dând mereu târcoale casei, este interesant de amintit această muză care a inspirat poetului cunoscuta şi dezolanta poezie:

Pe lângă plopii fără soţi
Adesea am trecut;
Mă cunoşteau vecinii toţi
Tu nu m'ai cunoscut.

La geamul tău ce strălucea
Privii atât de des
O lume 'ntreagă 'nţelegea
Tu nu m'ai înţeles

. . . .

Frumoase creaţii literare ne-au rămas dela el din perioada aceasta, cele mai multe fiindu-i publicate în revista „Convorbiri literare". Tot pe când Eminescu se găsià la studii în Viena face cunoştinţă cu Veronica Micle, femeie în toată puterea cuvântului, cu ochii albaştri şi părul blond, inteligentă, rafinată şi cochetă, a cărei iubire apoi — venind el în ţară — l-a turburat, dar şi l-a inspirat, atâta pe poiet.

Cu anul 1874 se găseşte în Iaşi, neterminându-şi studiile, deşi Maiorescu inzistent îl consiliase în acest sens spre a-i puteà da o catedră de filosofie la Universitate.

De acum înainte caută să muncească din greu poietul spre a-şi susţine traiul zilnic. In Societatea „Junimea" îşi creiase un renume deosebit.

De aci şi grija continuă de poiet a membrilor ei, şi în special a lui Maiorescu.

E numit dar director al Bibliotecii din Iaşi, pentruca cel puţin pe această cale să-şi poată da, şi cărnii partea ei de grijă şi sufletului o atmosferă mai prielnică înaltelor lui aspiraţii. E scos însă, după un an, din funcţie şi supus judecăţii, pe motiv — o! ce sălbatecă cruzime şi ce josnică acuzaţie! — pe motiv că ar fi sustras el — poetul nemărginit în jertfă şi nobil visător de idealuri sfinte — din cărţile Bibliotecii.

Ci dreptatea a trebuit ca să triumfe. Căci adus în faţa Justiţiei, Eminescu primeşte achitarea, iar crudul lui calomniator cu nume atât de simbolic — Vizanti — a trebuit, pentru fapte penale dovedite, să se expatrieze.

Alături de el este dat în judecată şi Titu Maiorescu, binefăcătorul lui, pe motiv că fiind ministru l'ar fi subvenţionat din fondurile publice pe timpul studiilor sale în streinătate, caşi cum, pentru acuzatorii de atuncia, n'ar fi crimă mai grozavă şi n'ar fi faptă mai reprobabilă decât de a da posibilitate personalităţii să se cultive, calităţilor să se manifeste, talentului să se desfăşure, geniului să strălucească.

Şi totuşi, drama vieţii lui Eminescu nu se termină aci. Căci numit în 1875 revizor şcolar al judeţului Iaşi, e înlăturat apoi — din meschine interese de partid, — şi din această funcţie. Lovitura, în linia de persecuţie la care mereu a fost supus, l-a durut adânc, fiindcă îl atingeà şi în demnitatea şi în viaţa lui — aşà săracă, simplă, tristă, sbuciumată, cum erà.

Iată cu ce accente de indignare şi cu ce accente de revoltă, surdă şi demnă, îşi desvăluie el deprimarea şi-şi zugrăveşte durerea, în scrisoarea către Veronica Micle:

„... Mi s'au nimicit ideile ce mi le făurisem despre viaţă!

„Rămas fără o poziţie materială asigurată şi purtând lovitura morală ca o rană care nu se mai poate vindecà, voiu fi nevoit să iau toiagul pribegiei, neavând nici-un scop, nici-un ideal.

„Crede-mă, ... că de azi sunt un om pierdut pentru societate.

„O singură fericire ar renaşte în sufletul meu, dacă aş puteà să ascund nedreptatea.

„Posteritatea nu vreau să afle că am suferit de foame din cauza fraţilor mei.

„Sunt prea mândru în sărăcia mea. I-am dispreţuit, şi acest gest e prea mult pentru un suflet care nu s'a coborît în mocirla vremurilor de azi".

Ci Eminescu, cu toate necazurile îndurate şi cu toate relele *„ce sunt în mod fatal legate de o mână de pamânt"*, frequentà regulat la Iaşi, împreună cu nedespărţitul său prieten şi minunatul povestitor, Ion Creangă, — Societatea „Junimea", iar cu anul 1877 merge la Bucureşti — prim redactor la ziarul „Timpul".

Articolele nenumărate de cuprins politic, economic şi social publicate de el în acest ziar ni-l relevă dintr'o dată ca pe cel mai strălucit apărător al virtuţilor etnice şi al drepturilor istorice ale clasei de jos a poporului şi deci ca cel dintâiu

doctrinar, şi al ţărănismului politic şi al naţionalismului economic în viaţa Statului român.

Anii 1877—1883 petrecuţi în Bucureşti reprezintă perioada cea mai bogată în frământare şi în sbucium dar şi cea mai genială în creaţie literară a lui Eminescu. In acest timp, poetul iubeşte mult şi cu patimă, munceşte din greu şi se istoveşte, se îneacă în mizerii şi se consumă, făureşte cele mai desăvârşite opere poetice ale sale, ridicându-se astfel tot mai sus pe scara genialităţii creatoare, pentruca apoi, dintr'odată, ca un leu răpus de moarte, să se scufunde în negura tragică a nebuniie . . .

* * *

Desigur că multivariata operă literară a lui Eminescu culminează în frumuseţe şi culminează în perfecţiune în poezia sa lirică.

Ci lirism înseamnă exploziune nestânjenită a individualităţii creatoare, înseamnă simţire adâncă şi avânt în imaginaţie, înseamnă patimă nemărginită şi durere multă, înseamnă iubire nepotolită şi suferinţă amară, înseamnă admiraţie de natură dar disperare de viaţă, înseamnă, în sfârşit, sbuciumul tragic al existenţii şi suspinul fierbinte după Nirvana „cea rece, liniştită şi eternă".

De aci locul central pe care-l ocupă în poezia lui Eminescu: *femeia*, — iubire chinuitoare prin imperfecţiunea ei, *natura*, — decor de înaltă artă prin pitorescul ei, *viaţa*, — iluzie deşartă prin nimicnicia ei, *moartea*, — linişte eternă prin Nirvana ei.

Şi totuşi, lirismul lui Eminescu nu este expansiunea sufletească a omului fericit, care-şi găseşte în viaţă tot ceeace-l poate mulţumi şi tot ceeace-l poate satisface, ci e suspinul amar al unui suflet care a visat prea mult, s'a înălţat prea sus prin imaginaţie şi a sperat prea sincer, pentru a se lovi apoi de realitatea crudă, stearpă, imperfectă, brutală şi amăgitoare.

A iubit de sigur Eminescu. Ba încă fără îndoială, cu adâncă pasiune şi nepotolită sete, iar numele muzelor ce i-au săgetat inima sunt destul de cunoscute.

Dela artista de 17 ani, Eufrosina Popescu — înger de fată din trupa lui Pascali şi pânăla aceea — *cu ochii albaştri şi părul blond* — care mai mult i-a înlănţuit cu farmec şi cu suferinţă sufletul, Veronica Micle, poetul s'a sbuciumat mereu în mrejele, neîncetat schimbătoare dar totdeauna sincere ale dragostei. Mai mult. Poezii de toată frumuseţea, poezii în care coardele inimii lui puternic vibrează, poezii în care dragostea cu pathos e cântată iar femeia prea slăvită, poezii din care respiră doar supremul deliciu al unui suflet aservit pânăla proprie nimicire lui Eros cuceritorul, poezii de natura acestora sunt dedicate şi sunt inspirate de cele ce i-au vrăjit lui fiinţa:

Căci te iubesc copilă ca zeul nemurirea,
Ca preotul altariul, ca spaima un azil;
Ca sceptrul mâna blândă, ca vulturul mărirea
Ca visul pe-un copil

(Amorul unei marmure).

O rămâi, rămâi la mine!
Te iubesc atât de mult!
Ale tale doruri toate
Numai eu știu să le-ascult.
(O rămâi).

Atât de fragedă, te-asameni
Cu floarea albă de cireș.
Și ca un înger dintre oameni
In calea vieții mele ieși

Abià atingi covorul moale,
Mătasa sună sub picior
Și dela creștet pân' în poale
Plutești ca visul de ușor.
(Atât de fragedă . . .)

O vino iar! Cuvinte dulci inspiră-mi,
Privirea ta asupra mea să plece,
Sub raza ei mă lasă a petrece
Și cânturi nouă smulge tu din liră-mi.
(Sonete).

Când voiu murì iubito la creștet să nu-mi plângi
Din teiul sfânt și dulce o ramură să frângi,
La capul meu cu grijă tu ramura s'o 'ngropi,

Asupra ei să cadă ai ochilor tăi stropi,
Simţi-o-voiu odată umbrind mormântul meu . . .
Mereu va creşte umbra-i, eu voiu dormì mereu.

(O mamă . . .)

De greul negrei veşnicii,
Părinte, mă desleagă,
Şi lăudat pe veci să fi
Pe-a lumii scară 'ntreagă;

O! cere-mi, Doamne, orice preţ,
Dar dă-mi o altă soarte
Căci tu isvor eşti de vieţi
Şi dătător de moarte;

Reia-mi al nemuririi nimb
Şi focul din privire,
Şi pentru toate dă-mi în schimb
O oră de iubire . . .

(Luceafărul).

Şi dacă ramuri bat în geam
Şi se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Şi 'ncet să te apropii

(Şi dacă . . .)

Căci te iubiam cu ochi păgâni
Şi plini de suferinţi,
Ce mi-i lăsară din bătrâni
Părinţii din părinţi.

Tu trebuià să te cuprinzi
De acel farmec sfânt
Şi noaptea candela s'aprinzi
Iubirii pe pământ.
(Pe lângă plopii fără soţ...)

Căci tu înseninezi mereu
Viaţa sufletului meu,
Mai mândră decât orice stea...
Iubita mea, iubita mea!

Târzie toamnă e acum;
Se scutur frunzele pe drum
Şi lanurile sunt pustii...
De ce nu-mi vii, de ce nu-mi vii?
(De ce nu-mi vii).

S'ar păreà că această iubire, ce-i încălzise aşà de puternic şi aşà de fierbinte inima, să-i fi procurat poetului fiori de înaltă mulţumire şi sentimente de sacră fericire. Şi totuşi, n'a fost să fie aşà. Ba, ce e mai tragic, nimic n'a sfâşiat mai mult

sufletul poetului şi nimic nu i-a provocat suferinţă mai amară şi mai doborîtoare ca iubirea însăşi, pe care el aşà de frumos în versuri neperitoare a cântat-o. Şi de ce aceasta? Pentrucă iubirea poetului nu erà iubirea josnică, meschină, brutală, a fiinţelor ce doar pe pământ îşi târăsc în carne existenţa. Ci erà iubirea aceea superioară, ideală, sacră, pură, cerească, neţărmurită'n trup şi nelegată de moment, iubirea adâncă precum e oceanul, largă ca nemărginirea, eternă ca timpul, frumoasă ca fericirea, dulce ca raza soarelui de primăvară. iubirea care, după cuvântul Scripturilor sfinte, pe toate le crede, pe toate le nădăjdueşte, pe toate le rabdă, pe toate le iartă, pe toate le sufere, iubirea în sfârşit care transformă clipa în eternitate prin splendoarea imensă a fericirii.

Ei bine, o astfel de iubire pe pământ nu se găseşte, o astfel de iubire doar în lumea de vis şi imaginaţie e posibilă, o astfel de iubire doar în *Orfeu şi Euridice*, creaţie mitologică, s'a întruchipat.

* * *

Cunoaşteţi de sigur tragica poveste. Romanul întreg al iubirii, cu începuturi de lumină şi de flori, cu parfumul dulce al fericirii de-o clipă şi apoi cu epilogul trist al despărţirii fatale şi pentru totdeauna, în ea se cuprinde.

Căci Orfeu, cântăreţul plin de duioşie şi plin de farmec, îşi găseşte în frumoasa Euridice pe regina vieţii sale şi aleasa unei inimi stăpânită de doruri mari şi patimi multe.

Dar e un făcut ca fericirea nici între zei prea 'ndelungă să nu fie. Căci într'o zi, — când viaţa le era mai dragă şi când iubirea mai puternic îi înlănţuià — Euridice moare, trecând astfel în imperiul umbrelor cel strejuit de Cerber şi guvernat de Hades. De acum, cântăreţul nu mai aveà odihnă, de acum nu mai aveà linişte. Intunecată i se face viaţa şi plină de suferinţă existenţa. Sbuciumat în fiinţa lui toată şi desnădăjduit în credinţele lui scumpe, el doar prin cântec îşi mai potolià şi durerea, şi tristeţea şi necazul. Ci fiarele îşi domoliau furia, pietrele lacrimi vărsau, apele îşi înceteniau mersul, vànturile în uşoare adieri mai băteau, iar codrul doar în suspine fremătà, când duiosul cântăreţ lovit de soartă, rătăcitor cu ochii tulburi, îşi trâmbiţà pe plaiuri suferinţa şi durerea.

Căci muzică mai sfântă decât dumnezeiasca muzică a iubirii nu poate să fie.

In faţa ei şi Cerberul cel straşnic se pleacă şi Hades cel întunecat la privire cedează.

Porţile Infernului se deschid deci şi Orfeu îşi smulge de aci fiinţa-i iubită. Dar convenţie fusese facută ca privirea lui spre ea să nu şi-o îndrepte pânăce piciorul nu le va atinge din nou pământul.

Cântăreţul nu-şi ţine cuvântul. Iubirea îi fu mai tare decât respectul unei convenţii, iar nerăbdarea de a-şi revedeà pe cea pierdută mai puternică decât obligaţia ce asupră-şi şi-o luase.

In momentul însă când, înainte de vremea hotărîtă, ochii lui întâlniră pe cei ai Euridicei, ea se prăvăli de îndată iarăşi în Infern şi cu aceasta,

prăvălită fu pentru totdeauna, şi viaţa şi fericirea cântăreţului.

Căci plimbându-şi de colo până colo, în sunet trist de liră şi'n glas duios de cântec, melancolia şi durerea, nimfele lui Bachus, cu graţiile lor toate, neputând spre ele să-l atragă, revoltate, l-au ucis, iar capul în apa Hebrului îl aruncară.

Ci totuşi, buzele lui, învineţite de fiorii reci ai morţii, şi purtate de valurile apei scăldate de soare, murmurau mereu în freamătul jalnic al codrului, murmurau, ca o sfântă rugăciune, cuvântul cel dulce: Euridice, Euridice...

Atât de adevărat este că iubirea mai tare decât moartea se arată!

* * *

Prin urmare, Eminescu nu şi-a găsit în femee idealul iubirii sale, aşà cum îl visase şi aşà cum şi-l imaginase el:

Da ... visam odinioară pe acea ce m'ar iubì,
Când aş sta perdut pe gânduri peste umăr m'ar
[privì,
Aş simţi-o că-i aproape şi ar şti c'o înţeleg...
Din sărmana noastră viaţă am durà roman întreg...
(Scrisoarea a patra).

Visase Eminescu, dar visul nu i s'a împlinit. Căci,

Erà un vis misterios
Şi blând din cale-afară
Şi prea erà de tot frumos.
De-a trebuit să piară.
(S'a dus amorul...)

Işi visase pe iubita lui un înger, — şi ea e doar femee cu suflet de demon, o visase o madonă-Dumnezee, — şi ea e doar uşurateca, perversa şi criminala Dalila, o visase chip de marmură frumos, — şi ea e doar un sfinx ce plânge când îţi urzeşte trădarea şi râde în inimă când ochii-'i lăcrămează.

Dar iluzia prea trandafirie îţi dă decepţia, iar visul nerealizat, — suferinţa. De aci acel epilog trist adeseori, melancolic în genere, tragic până la sfâşiere câteodată, al poeziilor lui Eminescu, în care iubirea le e fondul. De aci trecerea aceea bruscă, tranşantă şi hotărâtoare, dela avântul de sentimentalitate, plin de lumină şi plin de speranţe, al omului, care, modest cu el însuşi, se tânguià rugându-se, implorând şi cerând iubitei, — spre a-i se coborî în suflet fericirea, — doar o şoaptă de răspuns, o zi din a ei viaţă, o oară de amor:

De câte ori am aşteptat
O şoaptă de răspuns
O zi din viaţă să-mi fi dat,
O zi-mi erà de-ajuns;

O oară să fi fost amici
Să ne iubim cu dor.
S'ascult de glasul gurii mici,
O oară şi să mor.

Dându-mi din ochiul tău senin
O rază din adins.
In calea timpilor ce vin
O stea s'ar fi aprins
(Pe lângă plopii fără soţ...)

De aci, aşà dar, trecerea dela vălul de cerească frumuseţe, în care-şi vedeà el înfăşurată icoana iubitei sale, la aprecierile aspre, caustice şi dispreţuitoare, pe care le face apoi asupra femeii:

Ce? Când luna se strecoară printre nouri, prin [pustii,
Tu cu lumea ta de gânduri după ea să te aţii?
Să aluneci pe poleiul de pe uliţele ninse,
Să priveşti prin lucii geamuri la luminele aprinse
Şi s'o vezi încunjurată de un soiu de perde-vară,
Cum zâmbeşte tuturora cu gândirea ei uşoară;
S'auzi zornetul de pinteni şi foşnirile de rochii,
Pe când ei sucesc mustaţa, iară ele fac cu ochii?
Când închee c'o privire amoroasele 'nţelegeri,
Cu ridicula-ţi simţire tu la poarta ei să degeri?
Pătimaş şi îndărătnic s'o iubeşti ca un copil,
Când ea-i rece şi cu toane ca şi luna lui April?
Incleştând a tale braţe, toată mintea să ţi-o pierzi?
Dela creştet la picioare s'o admiri şi s'o desmierzi
Ca pe-o marmură de Paros sau o pânză de [Corregio,
Când ea-i rece şi cochetă? Eşti ridicul, înţelege-o...
(Scrisoarea a patra).

Biblia ne povestește de Samson: cum că muierea
Când dormià, tăindu-i părul, i-a luat toată puterea
De l-au prins apoi dușmanii, l-au legat și i-au
[scos ochii,
Ca dovadă de ce suflet stă în pieptii unei rochii...
Tinere ce plin de visuri urmărești vre-o femeie,
Pe când luna scut de aur strălucește prin alee
Și pătează umbra verde cu misterioase dungi,
Nu uità că doamna are minte scurtă haine lungi.
Te îmbeți de feeria unui mândru vis de vară,
Care 'n tine *se petrece... Ia întreab-o bunăoară*
O să-ți spue de panglice, de volane și de mode,
Pe când inima ta bate ritmul sfânt al unei ode...
Când cochetă de-al tău umăr ți se reazemă copila,
Dac'ai inimă și minte, te gândește la Dalila.
(Dalila).

De aceea putem spune că deși Eminescu a iubit, și cu frenezie, totuși nici-o femeie nu i-a stăpânit profund, permanent și integral sufletul. Cași Leopardi în Aspasia — spune Maiorescu — el nu vedeà în ființa iubită decât o copie imperfectă a unui prototip irealizabil. Și fie că-l iubià întâmplătoarea copie fie că-l părăsià, ea tot copie rămâneà, cu ireparabilele ei defecte și cu inevitabilele ei scăderi, față de icoana celei ce, în momente de înaltă reverie, o visase. De aceea, în sfârșit, Eminescu, desgustat de femee și decepționat în dragoste, cu o melancolie plină de tristețe adâncă, își caută refugiul într'o lume nouă, într'o

lume mai înaltă, într'o lume mai bună, liniştită şi frumoasă, lumea de el creată a cugetării reci şi a poeziei limpezi şi senine. De aci, apostrofa plină de mustrare şi plină de dispreţ faţă de aceea ce-i cereà lui, poetului, să se identifice în idealuri şi să se identifice în viaţă cu fiinţa ei toată:

„Priveşte-ţi pe acei tineri cu zâmbiri banale, cu simţiri mueratice, cu şoapte echivoce, vezi acele femei care le răspund, prin ochi, voluptoase, mişcându-şi buzele, — vezi, împrejurul acestui instinct se învârteşte viaţa omenirii...

„Mâncare şi reproducere, reproducere şi mâncare! Şi, eu să cad în rolul lor? Să cerşesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îţi vei descoperì sânul... sânul care mâine va fi un cadavru, şi care după fiinţa sa, este şi astăzi? Să mă frizez ca să-ţi plac, să spun minciuni ca să distrez mintea ta uşoară?... „Nu. Lasă-mă mai bine în mândria şi răceala mea.

„De ce vrei tu să mă scobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea? Eu mă uit în sus, asemerea statuiei lui Apollon. Fii steaua cea din cer, rece şi luminoasă, şi atunci ochii mei s'or uità etern la tine!"...

(Cezara).

Sau mai frumos ca în Luceafărul:

Iar ea vorbind cu el în somn
Oftând din greu suspină:
— „O dulce-al nopţii mele Domn,
„De ce nu vii tu? Vină!

„Cobori în jos Luceafăr blând
„Alunecând pe-o rază.
„Pătrunde'n casă și în gând
„Și viața-mi luminează!"

— *„Dar cum ai vrea să mă cobor?*
„Au nu'nțelegi tu oare.
„Că eu sunt nemuritor
„Și tu ești muritoare?"

Şi-apoi:

„Ce-ți pasă ție chip de lut
„Dac'oi fi eu sau altul

„Trăind în cercul vostru strimt.
„Norocul vă petrece.
„Ci eu în lumea mea mă simt
„Nemuritor și rece".

De aceea, în schimbarea profundă operată acum în gândirea caşi în sufletul poetului faţă de lume şi viaţă, faţă de iubire şi femee, nota lirică a lui Eminescu se accentuiază a fi din ce în ce mai tristă, din ce în ce mai melancolică.

Aşà că, dela lirismul erotic, dacă voiţi, expansiv, tumultuos, plin de lumină şi plin de speranţe multe, necesar poezia lui, în faţa iluziilor pierdute şi a decepţiilor fatale, trece la lirismul elegiac, unde doar tristeţea are cuvântul, doar melancolia stăpâneşte, doar suferinţa veghează, —

pentru a se oprì, în sfârşit, la începuturile depărtate ale fiinţei, la sbuciumul tragic al existenţii, la durerile nepotolite ale vieţii, la suspinul salvator al morţii, la dorul nestins al Nirvanei, acolo unde guvernatoare e doar *„liniştea eternă care-mi sună în urechi"*.

E.te lir'smul meditativ, contemplativ, filosofic, al poeziei eminesciene.

* * *

Poetul, spre deosebire de omul de ştiinţă, nu face o distincţie tranşantă între lumea care cuvântă şi lumea care tace, între lumea care viiază şi se mişcă şi lumea care neînsufleţită este, între natură şi umanitate. Pentru el, orice elemente şi orice existenţe pur fizice sau cpurinzătoare de suflet, îşi au viaţa lor, patimile lor, suferinţele lor, bucuriile lor, tristeţea lor, aspiraţiile lor. De aci participarea, permanentă aproape, a elementelor naturii din afară la desfăşurarea vieţii omului şi viceversa. Căci pentru cel alintat de muze, codrul se tângue, isvoarele suspină, zefirul dulce adie, luna e palidă şi tristă, apele plâng, valurile cântă, ramurile bat în geam, dorm şi florile 'n grădină, iar luceafărul cu patimă se îndrăgosteşte.

E tendinţa de antropomorfizare, umanizare mai bine zis — a naturii, pe care se sprijină în mare parte creaţiunea geniului poetic. Şi e aci desigur şi una din caracteristicile esenţiale ale lirismului literar botezat — prin sentimentalitatea lui excesivă, neînfrânată, imaginativă şi cuprinzătoare — romantism. Iar în ce priveşte nota fundamen-

tală, în opera lui Eminescu, a unor astfel de poezii, în care elementele naturii, în tot ce au ele mai reprezentativ, mai fermecător şi mai simbolic, încadrează, participă sau se alătură cu viaţa lor la viaţa noastră, e tocmai nota suferinţii amare, a tristeţii adânci, a melancoliei deprimante dar şi a unei duioşii impresionante şi fără de egal.

Iată, spre ilustrare, poezia: *„Iar când voiu fi"*... ce ne aminteşte pe romanticul *Alfred de Musset*, care — în frumoasele lui versuri din „Lucie" [1]), cere prietenilor ca atunci când va muri să-i sădească o salcie la cimitir, fiindcă şi paloarea şi frunzişul ei plângător îi e dulce, iar umbra-i va fi uşoară pământului în care pentru deapururi va trebui ca el să doarmă:

Iar când voiu fi pământ,
In liniştea sării
Săpaţi-mi un mormânt
Là marginea mării!

Nu voiu sicriu bogat,
Podoabe şi flamuri,
Ci-mi împletiţi un pat
Din veştede ramuri.

1) *Mes chers amis, quand je mourrai,*
Plantez un saule au cimitière.
J'aime son feuillage éploré,
La paleur m'en est douce et chère,
Et son ombre sera légère
A la terre où je dormirai.

Să-mi fie somnul lin
Şi codrul aproape,
Să am un cer senin
Pe-adâncile ape.

S'aud cum blânde cad
Isvoarele 'ntr'una.
Pe vârfuri lungi de brad
Alunece luna.

S'aud pe valuri vânt,
Din munte talanga,
De-asupră-mi teiul sfânt,
Să-şi scuture creanga.

Şi cum n'oi suferi
De-atuncea 'nainte.
Cu flori m'or troenì
Aduceri aminte.

Şi cum va încetà
Al inimei sbucium,
Ce dulce-mi va sunà
Cântarea de bucium!

Vor arde 'n preajma mea
Luminile 'n dealuri.
Isbind s'or frământà
Eternele valuri.

Și nime 'n urma mea
Nu-mi plângă la creștet;
Ci codrul vânt să dea
Frunzișului veșted.

Luceaferii de foc
Privi-vor din cetini
Mormânt făr' de noroc
Și fără prietini.

(Iar când voiu fi...).

Iată „*Melancolie*", în care tristețea adâncă se împletește cu deprimarea omului ce și-a pierdut, și credința și speranța și iluzia; iată jalnica tânguire — ca sacrele lamentații biblice — din „*Apari să dai lumină*"..., unde suspinul se îneacă în suferință iar durerea tragic te sufocă, iat-o, cu acel refren dramatic ce închee fiecare strofă: *O marmură, aibi milă de sufletul meu trist!*

Nu vi se pare că ascultând aceste versuri, auziți însăși ecoul frumoasei poezii a aceluiaș *Alfred de Musset* — *Pâle etoile du Soir*, în care e vorba de acea palidă stea a serii, — tristă lacrimă de argint vărsată pe mantia neagră a nopții, — ce, în clipe de tăcere, se scoboară de pe cerul senin pentru a se scufundà ca o perlă în marea cea adâncă, poezie care cu o atât de ferbinte implorațiune se termină?:

Ah! si tu dois mourir, bel astre, et si ta tête
Va dans la vaste mer plonger ses blonds cheveux,
Avant de nous quitter, un seul instant arête; –
Etoile de l'amour, ne descedens pas des cieux!

Iată clasica poezie „*La Steaua*", pe care doar insuficienţii o pot socotì operă de imitaţie şi în care Eminescu, într'o formă impecabilă, cu un ritm desăvârşit şi o cadenţă perfectă, ne reprezintă lumina stinsului amor, ce ne urmăreşte încă, sub figura acelei raze care abià acum luceşte ochilor noştri, deşì isvorul stelar de mult s'a stins în drumul depărtărilor albastre:

La steaua care-a răsărit
E-o cale-atât de lungă,
Că mii de ani i-au trebuit
Luminei să ne-ajungă.

Poate de mult s'a stins în drum
In depărtări albastre,
Iar raza ei abià acum
Lucì vederii noastre.

Icoana stelei ce-a murit
Incet pe cer se sue;
Erà pe când nu s'a zărit
Azi o vedem, şi nu e.

Tot astfel când al nostru dor
Perì în noapte-adâncă,
Lumina stinsului amor
Ne urmărește încă.

(La steaua...)

Nu vi se pare că vă mângâie auzul însăși parnasianul *Sully Prudhomme*, cu memorabila lui poezie a ochilor iubiți, dar pe care i-a pierdut; Și totuși, de dincolo de mormânt, ei văd încă?:

Bleus ou noirs, tous aimés, tous beaux,
Ouverts a quelque immense aurore,
De l'autre côté des tombeaux
Les Yeux qu'on ferme voient encore.

(Les Yeux).

Iată în sfârșit minunata creație literară a lui Eminescu, impozant monument de poezie și gândire, în care două lumi ne stau spre alegere față în față, ca în filosofia platonică — sau mai bine — ca în filosofia creștină: *lumea ideală*, rece, absolută și eternă, a înaltelor aspirații, a desăvârșitelor existențe, a veșnicelor perfecțiuni, lume simbolizată așà de frumos în ființa de lumină și splendoare a *Luceafărului*, guvernând dintru înălțime nopțile, — și *lumea reală*, imperfectă, relativă și peritoare, a terestrelor gânduri, a

măruntelor patimi, a efemerelor satisfacții și a trupeștilor pofte, lume pe care și „prea frumoasa fată de 'mpărat" și pajul Cătălin a îndrăgit-o până la complectă absorbțiune; iată așà dar „*Luceafărul*", poezie, care singură de ar fi fost i-ar fi pecetluit nemuritorului Eminescu, — prin muzicalitatea neîntrecută a versului și prin simbolismul profund filosofic al fondului — pentru deapururi, — și geniul și talentul. Căci trebuie oricând s'o spunem, că cine n'a citit măcar odată această inegalată creație poetică a cântărețului, acela — fie sigur — nu va puteà să guste niciodată, nici din dumnezeescul farmec și inenarabila frumusețe a limbii românești, dar nici din splendorile poetice ale genialității noastre literare [1]).

[1]) Această neîntrecută muzicalitate a versului eminescian și acest farmec specific al limbii românești din poeziile lui Eminescu sunt cu neputință de exprimat, prin traducere, în altă limbă. Ca dovadă, redăm aici două astfel de traduceri — în nemțește și în franțuzește, — de unde se poate lesne vedeà că diferența dintre originalul poetului român și traducerea streină, fie cât de perfectă, este incomensurabilă:

I.

O dulce-al nopții mele Domn,
De ce nu vii tu? Vină!

Cobori în jos luceafăr blând
Alunecând pe-o rază,
Pătrunde'n casă și în gând
Și viața-mi luminează!

(Luceafărul)

A fost odată ca'n povești
A fost ca niciodată
Din rude mari împărătești
O prea frumoasă fată.

I.

Herr meiner Nacht, komm' zu mir her
Aus lichtem Himmelsraume!

Du milder Stern, an einem Strahl
Mögst du hernieder schweben;
Komm' in mein Haus und Herz zumal,
Erhelle mir mein Leben!

(Trad. de Schroff)

II.

Şi dacă ramuri bat în geam
Şi se cutremur plopii,
E ca în minte să te am
Şi'ncet să te apropii.

Şi dacă stele bat în lac
Adâncu-i luminându-l,
E ca durerea mea s'o împac
Inseninându-mi gândul.

Şi dacă norii deşi se duc
De ese'n luciu luna,
E ca aminte să-mi aduc
De tine'n totdeauna.

(Şi dacă . . .)

Şi erà una la părinţi
Şi mândră'n toate cele.
Cum e fecioara între sfinţi
Şi luna între stele.

Din umbra falnicelor bolţi
Ea pasul şi-l îndreaptă
Lângă fereastră, unde'n colţ
Luceafărul aşteaptă.

. . . .
. . . .

II.

Si les hautes peupliers frissonnent en douceur
Puis courbent leurs rameaux á froler ta fenêtre
C'est pour t'avoir toujours sous mon front dans mon coeur
Et que plus pres de moi je te vois apparaitre.

Si les etoiles d'or refletent le ciel bleu
Dans le miroir du lac qui dort l'ombre pleine
C,est pourque mes soupirs ne soient plus douloureux
Et que mon coeur meurtri soudain se rasserène

Si-fin profil d'argent tissé sur champs d'azur
La lune m'apparait enchevauchant les nues
C'est pourqu'eternellement son doux visage pur
Me rappele à jamais nos amours disparues.

(Si les hautes peupliers ... par Adolph Clarnet)

— Din sfera mea venii cu greu
Ca să-ţi urmez chemarea
Iar cerul este tatăl meu
Şi mumă-mea e marea.

Ca în cămara ta să vin
Să te privesc de-aproape
Am coborît cu-al meu senin
Şi m'am născut din ape.

O vin odorul meu nespus
Şi lumea ta o lasă;
Eu sunt luceafărul de sus
Iar tu să-mi fi mireasă.

. . . .

Ea trebuì de el în somn...
Aminte să-şi aducă
Şi dor de-al valurilor Domn
De inim'o apucă:

— „Cobori în jos luceafăr blând
„ Alunecând pe-o rază
„Pătrunde'n casă şi în gând
„Şi viaţa-mi luminează"

. . . .

In vremea asta Cătălin
Viclean copil de casă
Ce împle cupele cu vin
Mesenilor la masă.

Un paj ce poartă pas cu pas
A 'mpărătesei rochii.
Băiat din flori şi de pripas
Dar îndrăsneţ cu ochii

Cu obrăjei ca doi bujori
De rumeni, bată-i vina.
Se furişează pânditoriu
Privind la Cătălina[1]*):*

— O lasă-mi capul meu pe sin
Iubito să se culce.
Sub raza ochiului senin
Şi negrăit de dulce;

Cu farmecul luminii reci.
Gândirile străbate-mi.
Revarsă linişte de veci
Pe noaptea mea de patimi

---

[1]) Numele fetei de împărat care se îndrăgostise de Luceafăr dar şi Luceafărul se îndrăgostise de ea.

. . . .

. . . .

Hyperion[2] *vedeà de sus*
Uimirea 'n a lor faţă;
Abià un braţ pe gât i-a pus
Şi ea l-a prins în braţă . . .

Ea îmbătată de amor
Ridică ochii. Vede
Luceafărul. Şi 'ncetişor
Dorinţele-i încrede:

„Cobori în jos, luceafăr blând.
„Alunecând pe rază
„Pătrunde 'n codru şi în gând
„Norocu-mi luminează"

El tremură ca alte dăţi
In codri şi pe dealuri
Călăuzind singurătăţi
De mişcătoare valuri

---

[2]) Nume dat în mitologie, Luceafărului.

Dar nu mai cade ca'n trecut
In mări din tot înaltul:
„Ce-ţi pasă ţie chip de lut
„Dac'oiu fi eu sau altul.

„Trăind în cercul vostru strimt
„Norocul vă petrece.
„Ci eu în lumea mea mă simt
„Nemuritor şi rece".

Ei bine, ascultând versurile poeziilor acestora toate, în care şi sufletul nostru şi natura însăşi melancolică şi tristă se arată, nu vi se pare că simţiţi tot deodată amărăciunea omului care e silit să închidă pentru vecie cartea iubirii?

Şi, de sigur, că nici-unul din poeţii noştri nu s'a ridicat în creaţiile lor lirice pânăla gradul acela de comprehensiune, până la gradul acela de adâncime, ca Mihail Eminescu şi niciunul n'a sesizat, mai plastic, mai sugestiv şi mai categoric, latura tragică a amorului ca el.

De aceea, cu drept cuvânt, Eminescu poate fi considerat ca poetul iubirilor noastre triste, sbuciumate şi profund decepţionante.

* * *

Şi dacă poezia lui Eminescu reprezintă lirismul unui suflet cufundat în tristeţe şi absorbit melancoliei, filosofia lui reprezintă, *ca sistem de*

cugetare, concepţia idealistă a lucrurilor, în sensul că lumea nu există, în felul în care noi o cunoaştem, prin ea însăşi, independent deci de spiritul care o percepe, ci e o creaţie a acestui spirit, o construcţie reprezentativă a minţii noastre, iar *ca sistem de morală*, — concepţia stoică de resignare faţă de sbuciumul vieţii, şi concepţia pesimistă, — budisto-schopenhauriană, — de nimicire a vieţii, spre cucerirea desăvârşitei şi eternei linişti care e *Nirvana*.

In adevăr, adept — prin studiile sale — al filosofiei idealiste germane, pornită dela Kant şi continuată în Schopenhauer, Eminescu, fireşte, a trebuit să resimtă în scrierile sale şi influenţa celui dintâiu şi influenţa celui de-al doilea.

De acì concepţia idealismului subiectiv asupra realităţii, — ca problemă a cunoaşterii ei, intervenţionismul creator al spiritului în reprezentarea lumii din afara caşì dinăuntrul nostru, fiinţa obiectului perceput (lumea) în funcţie de subiectul percepător (omul), concepţie ce se degajă din toate scrierile lui filosofice şi în special din nuvela *„Sărmanul Dionis“*. Căci în cele dintâiu rânduri ale acestei nuvele se afirmă categoric: „In faptă lumea-i visul sufletului meu“ —, sau cum ar zice Schopenhauer: lumea e reprezentaţiunea mea *(Die Welt ist meine Vorstellung)*. „Nu există nici timp nici spaţiu, ele sunt numai în sufletul nostru. Trecut şi viitor e în sufletul meu, ca pădurea într'un sâmbure de ghindă şi infinitul asemenea, ca reflectarea cerului înstelat într'un strop de rouă“.

E aidoma — cuvânt cu cuvânt aproape, mai

puţin poezia metaforelor întrebuinţate de Eminescu, e aidoma rândurilor filosofului *Immanuel Kant* cuprinse în a doua Secţiune a Esteticii transcendentale din gigantica sa operă: *Critica raţiunii pure*, — rânduri care ne precizează evidenta relativitate a cunoştinţelor noastre, odată ce ele sunt în funcţie de aceste elemente înăscute în spiritul omului: spaţiul, timpul, etc.

Mai mult decât atât. Eminescu, înzestrat cu o putere de intuiţie a realităţii pe care, în anticipările ei, doar torţa genialităţii sale o poate explicà, în aceeaşi nuvelă Sărmanul Dionis, — ne-a demonstrat, cu mult înaintea savanţilor de ieri şi de azi, — adevărul relativităţii spaţiului în care cu toţii pe pământ ne ducem existenţa.

Căci iată profeticele lui cuvinte, smulse parecă din cine ştie ce tratat de ştiinţă fizico-matematică:

„Să ne închipuim lumea redusă la dimensiunile unui glonte, şi toate cele din ea scăzute în analogie; locuitorii acestei lumi, presupunându-i dotaţi cu organele noastre, ar pricepe toate celea absolut în felul şi în proporţiunile în care le pricepem noi. Să ne-o închipuim, caeteris paribus, înmiit de mare, — acelaş lucru se va întâmplà. Cu proporţiuni neschimbate, o lume, înmiit de mare şi o alta înmiit de mică, ar fi pentru noi tot atât de mare“, etc.

Şi iată acum şi cuvintele renumitului matematician francez, — savant şi filosof în acelaş timp

— *Henry Poincaré* — scrise cu zeci de ani în urmă, referitor la faimoasa problemă a relativităţii spaţiului, cuvinte ce par a fi reproduse aidoma după Eminescu: [1]) „Să presupunem că într'o noapte toate dimensiunile universului devin de o mie de ori mai mari: lumea va fi rămas totuşi, şi în acest caz, asemenea ei însăşi, dându-se cuvântului similitudine acelaş sens ca în a treia carte de geometrie. Numai, aceeace aveà un metru lungime va măsurà de acum încolo un kilometru, aceeace erà lung de un milimetru va devenì lung de un metru. Patul în care eu sunt culcat şi corpul meu se vor fi mărit în aceeaşi proporţie.

„Când mă voiu deşteptà, a doua zi dimineaţa, ce sentiment voiu încercà faţă de o atât de miraculoasă transformare? Nici-unul; Eu nu voiu observà absolut nimic din toate astea. Findcă măsurile cele mai precise vor fi incapabile să-mi releveze cevà din această imensă răsturnare, atâta vreme cât metrii de care mă voiu servì vor fi variat şi ei exact în aceeaşi proporţie caşì obiectele pe care caut să le măsor.

„In realitate, această răsturnare de lucruri nu există decât pentru cei ce raţionează caşì cum spaţiul ar fi absolut. Dacă eu am raţionat un moment ca ei, este pentru a face să se vadă mai bine că felul lor de a vedeà implică o contradicţie. In realitate ar trebuì să spunem, exact vorbind, că spaţiul fiind relativ, nu s'a petrecut nimic şi pentru acest motiv nici n'am observat nimic.

---

[1]) *Science et Méthode*, Paris, Flammarion, pag. 100 şi urm. Vezi şi *La valeur de la Science* — de acelaş — pag. 69—70.

Avem dreptul în consecinţă să spunem că putem cunoaşte distanţa între două puncte? Nu, fiindcă această distanţă (adică spaţiul) poate să sufere enorme variaţiuni fără ca noi să putem percepe acest lucru, cu condiţia însă ca şi celelalte distanţe să fi variat în aceleaşi proporţii".

Cât priveşte problema vieţii practice, doctrina morală ce respiră din opera poetului nostru prezintă două aspecte distincte, şi prin caracterul şi prin timpul lor de manifestare: aspectul de indiferenţă la viaţă prin resignarea fiinţii — *principiu de esenţă stoică*, — şi aspectul de anihilare a vieţii prin nimicirea fiinţii, *principiu de esenţă budisto-schopenhauriană.*

Decepţionat până în resorturile cele mai intime ale sufletului său luminat de alte idealuri, decepţionat deci de tot ceeace a putut să reprezinte pentru el femeia, care spre inferiorizare, uşurinţă, decădere, meschine patimi şi trupească poftă doar ne chiamă, fără vre-o clipă de atracţie spre sacrele idealuri ale omului, femeia, care, între strălucirea de înger a Luceafărului şi tentaţiile lubrice ale pajului Cătălin, a preferat totdeauna pe cele din urmă, ce puteà să facă poetul decât să se îmbrace în mantia indiferenţii, a răcelei, a resignaţiunii, şi cu dispreţ să strige: „Să-ţi cerşesc o sărutare? Să fiu sclavul papucului tău, să tremur când îţi vei descoperì sânul,... sânul care mâine va fi un cadavru şi care după fiinţa sa este şi astăzi? Să mă frizez ca să-ţi plac, să spun minciuni ca să distrez mintea ta uşoară; să mă fac o păpuşe pentru... mai ştiu eu pentru ce? Nu!

Nu mă voiu face comediantul acelui rău care stăpâneşte lumea... Mai bine mi-aş stoarce tot focul din inimă ca să se risipească în scântei decât să animez cu el o simţire, nu numai culpabilă, dar ordinară... Lasă-i pe toţi să se mângâie cu simţirile lor, lasă-i să iubească, lasă-i să moară cum au trăit; eu voiu trece *nepăsător* prin această viaţă, ca un exilat, ca un paria, ca un nebun! numai nu ca ei... Lasă-mă *în mândria* şi *în răceala mea*. De ce vrei tu să mă cobor de pe piedestal şi să mă amestec cu mulţimea? Eu mă uit în sus, asemenea statuii lui Apollon. Fii steaua cea din cer, rece şi luminoasă, ş'atunci ochii mei s'or uità etern la tine" (Cezara).

Sau ca în Luceafărul:

„Ce-ţi pasă ţie chip de lut
„Dac'oiu fi eu sau altul.

„Trăind în cercul vostru strimt
„Norocul vă petrece.
„Ci eu în lumea mea mă simt
„Nemuritor şi rece".

Iar în vâltoarea unei vieţi, stăpânită de repetirea enervantă a aceloraşi fapte, — aceeaşi piesă jucată de alţi actori, — ce alta să facă poetul decât să filosofeze, ca *Zenon-Stoicul* sau *Marc-Aureliu-Impăratul*, în versuri de frumusețea impecabilă a celor din Glossa?

Vremea trece vremea vine.
Toate-s vechi și nouă toate.
Ce e rău și ce e bine.
Tu te'ntreabă și socoate;
Nu sperà și nu ai teamă.
Ce e val ca valul trece;
De te îndeamnă de te cheamă,
Tu rămâi la toate rece.

Și totuși. Când ști că ori ce-ai face porțile morții tuturora se deschid, când știi că peste toate o lopată de țărînă se depune, când viața e durere iar existența o himeră, când zilele-ți sunt toate luptă, iar satisfacție n'ai nici-una, când suferința te sugrumă iar mulțumirea e absentă, când minciuna în aur se răsfață iar adevărul în mizerie se târăște, când soarta ți-e pecetluită iar sufletul în lanțuri ferecat, când totul e deșărtăciune, iluzie și nimicnicie, atunci, evident, că fatal trebuie să consideri existența „*o nebunie și tristă și goală*", [1]) „*că vis al morții eterne e viața lumii 'ntregi*" [2]) și să-ți dorești ca „*în stingerea eternă să dispari fără de urmă*", [3]) pentrucă, orice s'ar spune, „*decât un vis searbăd, mai bine nimic*" [1]).

De acì cuprinsul, atât de deprimant prin pesi-

[1]) Mortua est.

[2]) Impărat și Proletar.

[3]) Rugăciunea unui Dac.

mismul lui, atât de tragic prin nihilismul lui, al poeziilor lui Eminescu: Mortua est, Rugăciunea unui Dac, Impărat şi Proletar, Scrisoarea I şi Scrisoarea IV [1]) etc.

---

[1]) *Făclie de veghe pe umezi morminte*
Un sunet de clopot în orele sfinte
Un vis, ce-şi moaie aripa 'n amar,
Astfel ai trecut de-al lumii otar.

. . . .

Ş'apoi... cine ştie, de este mai bine
A fi sau a nu fi... dar ştie oricine,
Că ceeace nu e nu simte dureri,
Şi multe dureri-s, puţine plăceri.

A fi?... Nebunie şi tristă şi goală
Urechea te minte şi ochiul te 'nşală;
Ce-un secol o zice, ceilalţi o deszic.
Decât un vis sarbăd, mai bine nimic.

(Mortua est)

Când ştii că visu-acesta cu moarte se sfârşeşte,
Că 'n urmă-ţi rămân toate astfel cum sunt, de dregi
Oricât ai drege 'n lume, — atunci te oboseşte
Eterna alergare... ş'un gând te-ademeneşte:
„Că vis al morţii eterne e viaţa lumii 'ntregi".

(Impărat şi Proletar).

Şi dacă am căutà să cercetăm care au fost cauzele ce au determinat atât de adânc pe Eminescu să-şi dorească plăcerile nefiinţii şi liniştea Nirvanei ,apoi va trebuì să spunem că ele rezidă în firea sa însăşi, în cultura însuşită în anii de

---

Şi tot pe lâng'acestea cerşesc înc'un adaus
Să'ngădue intrarea-mi în veşnicul repaos!
. . . .

Ş'aceluia, Părinte, să-i dai coroană scumpă
Ce-o să asmuţe câinii, ca inima-mi s'o rumpă,
Iar celui ce cu pietre mă va isbi în faţă
Indurăte, Stăpâne, şi dă-i pe veci viaţă!
. . . .
Să simt că de suflarea-ţi suflarea mea se curmă
Şi 'n stingerea eternă dispar fără de urmă!

(Rugăciunea unui dac)

Poţi zidì o lume 'ntreagă, poţi s'o sfarimi... ori ce-ai [spune
Peste toate o lopată de ţărână se depune.
Mâna care-au dorit sceptrul universului şi gânduri
Ce-au cuprins tot universul încap bine 'n patru scânduri.
(Scrisoarea I)
De-aş puteà să dorm încalea. — Somn a gândului odină
O acopere fiinţa-mi cu a ta mută armonie,
Vino somn, ori vino moarte. Pentru mine e tot una
De-oi petrece 'ncă cu mâţe şi cu pureci şi cu luna
Ori de nu, cui, ce-i aduce? — Poezie, — sărăcie!

(Sărmanul Dionis).

studii ai tinereţelor sale şi în mizeriile îndurate în decursul scurtei sale treceri pe acest fond terestru al planetei, care e pământul.

Dela natură, firea poetului mereu tristă, melancolică, pesimistă, fără lumină, fără speranţe şi fără bucurie, i-a fost.

Lui Maiorescu îi scrie că nu speră să-şi ia la Viena doctoratul. De ce? Fiindcă *„el nu speră niciodată“*; tot la Viena, aflând de sinuciderea colegului său Proncikievici, îndată exclamă: *„Bine a făcut că s'a omorât. Viaţa e un moft, o prostie“*, iar lui Vlahuţă, în Bucureşti, nu arareori îşi dăstăinuià astfel suspinul de durere al sufletului său: *„O! tare-aş vrea s'adorm odată şi să nu mă mai deştept“*.

Cultura — în special cea filosofică — şi-a dobândit-o — ne spune Slavici, — citind cu nestăpânită patimă mai ales pe Buda, Confucius şi Schopenhauer, apologiştii morţii — pentru linişte ei, şi denigratorii vieţii, — pentru sbuciumările ei. Cât priveşte mizeriile pe care din plin le-a îndurat în viaţă, iată două fragmente, unul din Amintirile lui Slavici şi privind timpul petrecut de poet la Viena, iar altul smuls dintr'o scrisoare a sa către Veronica Micle şi referindu-se la anii petrecuţi la Bucureşti, ca prim-redactor la ziarul „Timpul“:

„El citeà — zice Slavici — înainte de toate mult şi cu o repeziciune uimitoare, nu vorbă cu vorbă, ci cuprinzând cu privirea fraze întregi. Erà deci în curent şi cu publicaţiile nouă şi cu

cărţile vechi ce se găsiau pe la anticari. In acelaş timp, ţineà să citească'n tihnă şi nu se duceà pe la bibliotecile publice. Indată dar ce primeà banii de-acasă îşi cumpărà cărţi şi timp de câtevà zile nu-l mai vedeà nimeni. O duceà 'n cafele gătite de dânsul la maşina de spirt şi 'n mezeluri cumpărate 'n pripă. Deşì ţineà foarte mult la biblioteca lui, nevoia-l sileà să înceapă a vinde dintre cărţile citite pe la anticari şi ajungând în cele din urmă de nu mai aveà nici cafea, petreceà zile întregi fără ca să mănânce, cerând astfel câte-o „piţulă" mai dela unul mai dela altul. Niciodată nu luà notiţe, dar când primià banii de acasă, cel dintâiu gând îi erà să-şi achite datoriile şi erà peste putinţă să uite pe cinevà.

„Poate orişicine să-şi închipuiască ce harababura se produceà în locuinţa lui în timpul zilelor pe care le petreceà închis în cameră. Pentru el nu existà deosebirea pe care o facem noi ceilalţi între ziuă şi noapte; ba una din slăbiciunile lui erà să profite de liniştea nopţilor, şi sunt foarte multe nopţile pe care eu, de altfel prozaic, le-am petrecut cu dânsul, fie plimbându-ne pe străzile liniştite, fie stând „la masa de brad" şi luând câte-o sorbitură din cafeaua scursă dela maşina lui.

„Nu mai ajungeà nimeni să-i dereticească şi să-i mături prin casă, nici să-i perie hainele ori să-i cureţe ghetele. Răpus de oboseală, el dormeà adeseori îmbrăcat şi hainele i se perpeliau, iar albitura rar primenită şi nelăută i se făceà cocoloş. Barba şi-o uità nerasă şi fiindcă-l supărau ţepii ei, luà briceagul şi, perdut în gânduri ori adâncit

în lectură, şi-o scoteà fir cu fir, încât îi rămâneau pete-pete pe faţă. Când nu mai puteà s'o ducă aşà, schimbà locuinţa, îşi cumpărà haine şi albituri noui, se rădeà şi iar se simţeà... bine".

Şi acum iată fragmentul din epistola către Veronica Micle:

„Tu trebuie să-ţi închipueşti astăzi — îi scrie Eminescu — sub figura mea, un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii şi, pe lângă aceasta, bolnav, care ar aveà nevoie de cel puţin şase luni de repaus spre a-şi reveni în fire. Ei bine, de şase ani aproape o duc într'o muncă zadarnică, de şase ani mă sbat ca într'un cerc viţios... de şase ani n'am linişte, n'am repausul senin, de care aş aveà atâta trebuinţă pentuca să mai pot lucrà şi altceva decât politică...

. . . .

„In opt ani de când m'am întors în România, decepţiunea a urmat la decepţiune şi mă simt atât de bătrân, atât de obosit, încât degeaba pun mâna pe condeiu să 'ncerc a scrie cevà. Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moraliceşte şi că mi-ar trebuì un lung, lung repaos — ca să-mi vin în fire. Şi cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaus nu-l pot aveà nicăieri şi la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc şi nu mă mai recunosc.

„Aştept telegramele Havas, ca să scriu, *iar să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt şi n'aş mai fi ajuns să trăesc*".

Şi totuşi. acel ce a trăit cum a trăit, acel ce a iubit cum a iubit, acel ce a luptat şi-a suferit, acel ce a gustat doar din chinurile amare ale mizeriei şi lovit a fost de cruzimea tragică a nebuniei, geniul martir al naţiei române, Mihail Eminescu, s'a ridicat şi în viaţa lui de om, pânăla cele mai înalte culmi de cald umanitarism, largă generozitate şi neasemuită jertfă, faţă de nefericiţii soartei şi necăjiţii pământului. Căci iată — povestit tot de Slavici — doar un singur fapt, plin de strălucire prin eloquenţa lui simplă, naturală, sugestivă şi evocatoare:

„Intr'o zi, când ne întorceam la redacţiune, erà lapoviţă şi Eminescu călcà pe ici pe colo prin băltoace. Trecând peste strada Colţii în strada Doamnei (Bucureşti) la colţul căreia se zideà atunci palatul Creditului funciar rural, venià dinspre poşta centrală spre noi un om desculţ şi zdrenţăros.

Uite! — grăì Eminescu arătându-mi-l; Iată mizeria lumii în care ne trăim zilele".

Răzimat apoi de unul dintre pachetele de cărămidă, care se aflau în drumul nostru, el îşi dete silinţa să se desculţe pentruca să-i dee nenorocitului aceluia încălţămintea sa.

„Ai căpiat omule? — i-am zis. — O să-i dai tu ghetele tale dar rămâi însu-ţi desculţ".

— „Eu? răspunse el. De mine să nu-ţi pese. Eu pot să umblu şi desculţ: dar el, — săracul?" [1]).

Aşà erà Eminescu. Nimic pentru el, totul pen-

[1]) I. Slavici, „Amintiri" Cultura naţională 1924, pag. 129.

tru alţii. Şi ca un alt Buda, care la vederea mizeriei omeneşti şi-a ticluit sistemul său de cugetare asupra celor patru învăţături despre suferinţă, spre a ajunge apoi la fericire, prin nimicirea propriei noastre fiinţe, în Nirvana, tot astfel şi Eminescu simţià în sufletul lui suspinul de durere al întregei existenţe, care trăeşte, se luptă, sufere şi cade, biruită de poftă şi sugrumată de carne.

Şi Nirvana, pe care el o dorià cu patimă multă şi cu sete adâncă a trebuit să-i vină: distrugerea fiinţii prin tragedia nebuniei. El o presimţise de altminteri. Căci setea liniştei eterne îi răsunase de mult în urechi:

N'o mai caut;... ce să caut? E acelaş cântec vechiu,
Setea liniştei eterne, care-mi sună în urechi,
Dar organele-s sfărmate şi'n strigări iregulare
Vechiul cântec mai străbate cum în nopţi isvorul [sare.
P'ici pe colo mai străbate câte-o rază mai curată
Dintr'un „Carmen saeculare“ *ce-l visai şi eu odată.*
Altfel şueră şi strigă, scapără şi rupt răsună,
Se împung tumultoase şi sălbatece pe strună,
Şi în gându-mi trece vântul, capul arde pustiit,
Aspru, rece sună cântul cel etern neisprăvit . . .
Unde-s şirurile clare din viaţă-mi să le spun?
Ah! organele-s sfărmate şi maestrul e nebun!

(Scrisoarea a patra).

* * *

Şi nebunia venì: aspră, grozavă şi persecutoare. De trei ori în şirul anilor 1883—1889 loviturile ei crude îi ciocniră creerul.

Ca un al doilea *Rege Lear* din dramele schackespeariene şi ca un alt *Oedip-rege* din tragediile lui Sofocle, ce-şi plimbau, fără forţă, fără vedere şi fără minte, pe plaiuri nefericirea, tot aşà şi Eminescu îşi plimbà acum nebunia, când la Neamţ la Mânăstire, când la Iaşi la prieteni, când la Ipoteştii săi de copilărie, sprijinit doar de afecţiunea duioasă a unei surori, şi ea bolnavă de picioare, şi de focul nestins al dragostei aceleia ce nu l-a părăsit niciodată, — Veronica Micle.

Rezistă poetul odată, rezistă a doua oară, ci a treia lovire îl doboară.

Germenele fatal în sânge, suferinţele amare în viaţă, privaţiunile de tot soiul, sbuciumul fără seamăn şi frământarea continuă a firii sale îi zdrobiră complect fiinţa. Geniul trebuì să-şi plece definitiv capul în faţa nebuniei. Ospiciul de alienaţi al Doctorului Şutzu îl primì, pentru totdeauna, în braţele sale.

Ci lupta între adversari nu ţinu mult. Suferinţa şi liniştea, viaţa şi moartea, existenţa şi Nirvana, geniul şi nebunia îşi grăbiră prin intervenţia bruscă a soartei — verdictul.

Şi astfel, în dimineaţa zilei de 15 Iunie, a anului dela Christos 1889, în cadrul macabru al ospiciului, pe când din bolta senină a cerului raze blânde de luceafăr mângâiau încă pământul, capul de geniu al poetului căzu spintecat de lovitura ucigătoare a unui nebun.

In aceeaşi zi corpul îi fu transportat la Biserica Sf. Gheorghe. Acì, — în Biserică, — la un moment dat, se văzură intrând trei tineri în uniformele lor de elevi ai Şcoalei de Infanterie, care, apropiindu-se de catafalc, se aplecară, în ţinută de „drepţi“ şi într'o pioasă concentrare, peste el şi apoi rostiră, încet, duios şi dulce — mai mult în şoaptă, ca o sfântă rugăciune, rostiră de trei ori, doar un cuvânt, doar un nume: Veronica, Veronica, Veronica!

„Tinerii făcură tuturor impresia — povesteşte un martor ocular — că aveau să se achite de o datorie imperativă ce nu puteà suferì vre-o amânare şi care trebuià onorată punctual, — ori ce s'ar întâmplà, — în acea zi şi cu orice sacrificiu“.

Şi atunci şi-aduseră aminte cei de faţă de tristele versuri ale poetului, prin care el, cu graiu de moarte, îşi exprimà astfel ultima-i dorinţă:

Şi eu aş vrea ca unul venind de mine aproape
Să-mi spue al tău *nume pe'nchisele-mi pleoape.*

După mai puţin de două luni de zile se stinse şi Veronica în codrii dela Mânăstirea Neamţului.

Inmormântarea poetului fu simplă dar impunătoare. Lacrimi calde, lacrimi multe, lacrimi sfinte picurau din ochii tutrora, precum picură'n Biserici ceara la picioarele lui Christ, picurau a-

tunci când înțeleptul Tit Maiorescu, cu fața suptă de durere, aruncă, peste sicriul coborît în groapă, cei dintâiu bulgări de țărînă. Căci plângeau oamenii, plângeau tinerii, plângeà natura, plângeà iubirea toată pe care el, cu atâta foc și-atâta patimă, în versuri nepieritoare, o a cântat-o.

Cu aceasta, împlinitu-s-a destinul.

De acum, ramurile nu vor mai bate'n geam. Pe lângă plopii fără soț nu va mai trece nimeni. Raze blânde de luceafăr nu vor mai mângâià pământul. Din munte nu se va mai auzì răsunând prelung talanga. Eternele valuri nu vor mai bate în cadență ale mării malurì și nici făclii de veghe nu se vor mai aprinde pe umede morminte...

De acum, din depărtări albastre, ca murmurul blând al apei ce liniștită curge, ca sfânta șoapt-a credinciosului ce în taină el se roagă, ca un ecou jalnic smuls din adâncurile nepătrunse ale firii, de acum doar tragica profeție a versului — cu gând de-apoteoză — ne mai răscolește mustrător, și sufletul și ființa: *Ideal pierdut în noaptea unei lumi ce nu mai este...*

Ci n-a murit Eminescu. Căci din cripta neagră, unde-și odihnește truditul lui trup frământat de doruri mari și suferință multă, din cripta neagră adumbrită de teiul sfânt ce-și scutură pe mor-

mântu-i floarea, geniul lui planează mereu deasupra noastră, iar sfânta lui poezie ne farmecă tot mai mult sufletul.

Căci grăitu-ne-a doar profetul:

Icoana stelei ce-a murit
Incet pe cer se sue:
Erà pe când nu s'a zărit
Azi o vedem, *şi nu e.*

Prețul 50 Lei